

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 784.1.087.68.071.1(477):781.5]:821.161.2-192Сковорода](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-2-7>

Кристина ДОНЦОВА-ПУШЕНКО,

orcid.org/0000-0001-9097-0884

*педагог кафедри хорового диригування та академічного співу
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) doncova.kristina@gmail.com*

ХОР І. ГАЙДЕНКО «АНГЕЛИ ЗНИЖАЙТЕСЯ» НА ТЕКСТ Г. СКОВОРОДИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ВОКАЛЬНО-ХОРОВИЙ АНАЛІЗ ТВОРУ

В статті розглянуто особливості теоретичного та вокально-хорового аналізу твору І. Гайденко на текст Г. Сковороди «Ангели знизайтеся» зі збірки «Сад Божественних пісень». Мета статті – проаналізувати теоретичну і вокально-хорову складову твору І. Гайденко «Ангели знизайтеся». Виявити структурні частини відповідні до поетичного образу, а також розглянути вокально-хоровий аналіз за для майбутньої роботи з хором колективом над твором. Встановлено, що протягом всього твору найбільш типовим фактором є тяжіння композитора до строфічності, тобто прагнення оформити кожен структурний епізод новим музичним матеріалом.

Хорова композиція «Ангели, знизайтеся» відрізняється цікавим, досить плинним ладовим оформленням, за допомогою якого змістовність поетичного тексту набуває більшої насиченості та барвистості. Протягом всього музичного розвитку І. Гайденко спирається на ладові зрушення та обороти, які засновані на ладовій діатоніці. Велике виразне значення має метроритмічна, темпова та тональна структури твору. Для гармонійної мови І. Гайденко типово застосування мажоро-мінорних терцієвих акордових комплексів в різних їх переміщеннях. Досить цікавим є ритмічне оформлення даного твору, яке об'єднує в собі використання як дрібної ритміки, так і великої з їх досить частим поєднанням. Це надає музиці твору з одного боку урочистого та величного характеру, а з іншого сприяє максимально точній передачі дієвої сторони поетичного тексту інтервальні співзвуччя, прохідні звуки, гармонічне затримання, нонакорд.

У статті здійснено аналіз музичного твору та виявлено тип співзалежності тексту філософа-мислителя Г.С. Сковороди й музики. Вперше розглянуто музично-теоретичний аналіз у контексті з вокально хором аналізом твору І. Гайденко «Ангели знизайтеся». Питання про трактування та аналіз сучасних хорових творів здобуває у наші часи особливого значення у зв'язку з тенденцією до поглиблення індивідуального відображення та відтворення музичного матеріалу, безустанним пошуком виразових засобів, що дозволяють розкрити в добутку нові грані образно-сміслового змісту. Саме вокально-хорові твори мають необмежену можливість такого роду. Синтез музичного і поетичного, теоретичного та виконавського, обумовлює конкретність ідейно-значеннєвого втілення.

***Ключові слова:** хор, Сад Божественних пісень, український філософ-мислитель, вокально-хоровий аналіз, теоретичний аналіз.*

Krystyna DONTSOVA-PUSHENKO,

orcid.org/0000-0001-9097-0884

*Lecturer at the Department of Choral Conducting and Academic Singing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) doncova.kristina@gmail.com*

I. HAYDENKO'S CHORAL COMPOSITION “ANGELS, COME DOWN” BASED ON THE TEXT BY H. SKOVORODA: THEORETICAL AND VOCAL-CHORAL ANALYSIS OF THE WORK

The article explores the unique aspects of both theoretical and vocal-choral analysis of I. Haydenko's work «Angels Come Down» based on the text by H. Skovoroda from the collection “The Garden of Divine Songs”. The goal of the article is to analyze the theoretical and vocal-choral elements of the work, identify the structural parts that correspond to the poetic image, and consider the vocal-choral analysis for future work with a choral team. It has been established that the composer's tendency towards strophism, i.e. the arrangement of each structural episode with new musical material, is the most prominent factor throughout the work.

The choral composition «Angels, Come Down» stands out for its interesting and fluid modal design, which enhances the richness and vibrancy of the poetic text. I. Haydenko relies on modal shifts and turns throughout the musical development,

based on modal diatonics. The metrorhythmic, tempo, and tonal structure of the work is highly expressive. The use of major-minor third chord complexes in various movements is typical of Haydenko's harmonic language. The rhythmic design of the piece is also noteworthy, combining both small and large rhythms with frequent combinations. This gives the music a solemn and majestic character while accurately conveying the effective side of the poetic text, including interval consonance, passing sounds, harmonic delay, and nonachord.

The article analyzes the musical work and reveals the interdependence between the text of the philosopher-thinker H.S. Skovoroda and the music. It provides the first musical-theoretical analysis in the context of a vocal-choral analysis of «Angels Come Down». The interpretation and analysis of modern choral works is particularly important in our time, given the tendency to deepen individual reflection and reproduction of musical material, and the constant search for means of expression that reveal new facets of figurative and semantic content in the work. Vocal and choral works offer unlimited possibilities for this kind of synthesis between music and poetry, theory and performance, which enables a concrete ideological and meaningful embodiment.

Key words: choir; Garden of Divine Songs, Ukrainian philosopher-thinker; vocal and choral analysis, theoretical analysis.

Постановка проблеми. Останнім часом все актуальнішим стає процес відродження українського хорового мистецтва, яке в даний час посідає одне з чільних місць сучасного мистецтва. З нею, переважно, пов'язана творчість та виконавська діяльність багатьох композиторів та диригентів сьогодення. Плідно продовжують традиції української хорової культури композитори-корифеї сучасного мистецтва: Л. Дичко, Є. Станкович, В. Сильвестров. Серед цих імен достойне місце займає композиторська діяльність І. А. Гайденко. Творчість композитора відзначена печаткою яскравого обдарування, вона володіє семантичною образністю, відчуттям мови сучасності.

Аналіз досліджень. Нажаль, поки що хорові твори І. Гайденко в сучасному музикознавстві не є аналізованими у повному масштабі, хоча музика композитора наразі є значно популярною у хорознавчих колах. Загалом творчості І. Гайденко присвячені публікації, але вони мають статус тези та не є розгорнутими й поглибленими.

Метою статті є аналіз теоретичної та вокально-хорової складової хорового твору І. Гайденко «Ангели, знижайтеся» з циклу «Три наспіви на слова Г. Сковороди». Серед наукових завдань статті особливе значення надається вибудовуванню основної концепції роботи над твором та встановленню основних специфік у взаємодії слова з музикою.

Методологією дослідження є аналітичний аналіз, для аналізу драматургічних, формотворчих особливостей даного хорового твору та метод компаративного аналізу для порівняння взаємозв'язку слова з музикою.

Виклад основного матеріалу: «Ангели, знижайтеся» є третім хором з циклу «Три наспіви на слова Г. Сковороди» І. Гайденко.

Хор написаний у складній тричастинній формі. Де перша частина (1–25 такти) передується невеликим супроводом (1–4 такти), охоплює два неквадратні періоди (5–13 такти, 15–25 такти) та

відзначається урочистим характером. Музично-поетичною фабулою даного структурного епізоду є з'єднання небесного з земним (Ангелів та людей) та всесвітньою радістю де на землю прийшов Спаситель.

В другій частині композитор, як і поет, спрямовує увагу слухача на давні пророцтва (26–37 такти) та висвітлює людське благословення (38–56 такти). Відповідно до цих образних основ дана частина композиційно поділяється на два неквадратні періоди.

В третій структурі композитор повторює поетичний текст першої частини, завдяки чому досягає більшої урочистої експресії та обрамляє таємничість прадавніх передбачень загальною всесвітньою радістю. Ця частина складається з двох неквадратних періодів (57–66 такти, 67–83 такти). А особливого лірико-урочистого та піднесеного характеру всьому музичному розвитку надає акордово-гармонічний виклад, де головна мелодійна думка належить партії S, яка підтримується виразною гармонічною основою партій перших та других альтів. (це такти 5–10, 50–55).

Треба відзначити, що композитор застосовує прийом варіювання кількістю хорових голосів для колористичного забарвлення окремих моментів партитури. Так, в 16 такті звучання партій сопрано та других альтів на фоні витриманого звуку партії перших альтів полегшує звучання та висвітлює смислове значення слова «веселитися». В 26–27 такті використання неповного хору (без партії других альтів) та статичною мелодійною лінією партій перших альтів, композитор надає особливої таємничості поетичній фразі «обіцяний пророками».

З 38 такту І. Гайденко застосовує прийом поступового включення хорових голосів у виконання з відповідним поступовим ущільненням хорової фактури – від одноголосся до п'ятиголосся (використання *divisi* в партії сопрано та перших альтів). Таким чином розкривається й посилюється

загальна урочиста атмосфера та висвітлюється людське благословення – «Рости ж благодатію, новий наш Ходатію! Рости, так можеш стати, так попалиш супостата» (Ушкалов, 2011: 2).

В 61 – 63 тактах, після щільної хорової фактури, І. Гайденко полегшує хорове звучання за допомогою виключення партії других альтів, чим прагне висвітлити благодать і незаслужену милість Бога, Його постійну присутність з грішною людиною.

Починається твір в тональності e-moll з яскравим вкрапленням доміантової тональності H-dur. Підкреслимо, що колористичне забарвлення e-moll надає музиці відтінку смутку, а колористика H-dur – яскравості та піднесеності. Таким чином композитор поєднує земне гріхове та небесне ангельське (такти 5–10). Злиття в єдину загальну радість і прославлення здійснюється завдяки відхиленню в D-dur через G-dur та A-dur (такти 14–15 та 48–49).

Особливу увагу привертає різне ладове забарвлення однієї і тієї ж поетичної фрази «з нами Бог» (Ушкалов, 2011). Так, наприклад, в 20–25 тактах спостерігаються часті ладові коливання до H-dur (такт 21), a-moll (такт 22) та E-dur (такт 24). Кожна з цих тональностей висвітлює різні грані семантики даної фрази – від схвильованої радості (H-dur), шанобливого ставлення (a-moll) до впевненості у спасінні (E-dur).

Також протягом всього музичного розвитку композитор застосовує раптові ладові зрушення, які зміщують акцент з одного образу на інший. Так, звучання c-moll в 32 такті відсилає слухача до Голгофських подій, які поклали між Богом та людиною новий завіт, заснований на любові («печать Нового завіту»).

В 54 та 62 тактах ліричний нахил тональності g-moll дозволяє композиторові акцентувати увагу на милість Господню, який завжди поряд з людиною незважаючи на її гріховність.

Закінчується твір тональними центрами a-moll та d-moll. Основною функцією гармонії твору «Ангели, знизайтесь» є збагачення ладу та розширювання його виразних можливостей. У створенні гармонійної мови композитор спирається на традиційні гармонійні засоби (терцові акордові комплекси в різних їх переміщеннях) з невеликим вкрапленням альтерованих акордів, гармонічним затримань, прохідних звуків.

Помірно швидкий рух (темп Allegro moderato) в чотиридольному розмірі (4/4) надає хоровій композиції «Ангели, знизайтесь» величавого характеру. Такою метроритмічною та темповою комбінацією композитор поєднує та зближує небесний та земний світи. Відмітимо, що в хоровій парти-

турі спостерігається незначним метричне відхилення у 2/4, що обумовлено віршованим розміром поетичного тексту (такти 11, 44, 49, 65).

Досить цікаве ритмічне оформлення даного твору, яке об'єднує в себе використання як дрібної ритміки (восьмі тривалості), так і великою (чверті, половинні, цілі) з їх досить частим поєднанням. Це надає музиці твору з одного боку урочистого та величного характеру, а з іншого сприяє максимально точній передачі дієвої сторони поетичного тексту («знизайтесь», «зближайтесь», «створивши», «веселитесь», «вирішить», «родить», «рости», «попалиш»). Велике семантичне навантаження несе в собі ритмічна формула «чверть з крапкою – восьма», яка протягом всього музичного розвитку виконує функцію ритмічного лейтмотиву. Відзначимо, що ця ритмічна фігура надає музиці активності та висвітлює інтонацію прывиву і заклик.

В 20 та в 64 тактах І. Гайденко за допомогою синкопованого ритму підкреслює значущість поетичних фраз «з нами Бог» та «живе поруч з чоловіком», стверджуючи їх глибино-духовний зміст – Бог ніколи не залишає людину, є її Заступником та Покровителем.

Друга частина починається в стриманому нюансі mf, що підкреслює оповідний тон тексту. Починаючи з 32 такту за допомогою посилення звучності (crescendo) здійснюється кульмінаційний розвиток, пік якого припадає на 34 такт і досягається урочистою тональністю C-dur, великою ритмікою і смисловим значенням поетичного тексту, як результат звільнення людської душі від гріховності («Дух свободи всіх нас родить»). Ще одна кульмінація середньої частини спостерігається в 46–47 тактах, досягнення якої відбувається довго та тривало, починаючи з 38 такту. Поступовим включенням хорових голосів у виконання, ущільненням хорової фактури, посиленням звучності та застосуванням *divisi* висвітлюється значущість поетичної фрази «попалиш супостата», як прообраз кінцевої Великої битви між Богом та дияволом.

Третя частина відзначається великою експресією та виразністю, яка акумулює в собі різні грані загального хваління – радість, повагу, сподівання, надію, впевненість. Даний структурний епізод витриманий в гучній динаміці (нюанс f), а в заключних тактах твору відбувається *diminuendo*. Велику роль відіграє інструментальна партія, яка доповнює хорову партію, створюючи яскравий цілісний образ – лірико-захоплений настрій хваління і славослів'я. Відкривається хорова композиція «Ангели, знизайтесь» урочистим супроводом

з ясно вираженою головною темою. Переходячи до вокально-хорового аналізу треба сказати, що хорова композиція «Ангели знижайтеся» І. Гайдено написаний для однорідного триголосного хору з епізодичним використанням *divisi* (партії S та A2) з супроводом. Сприятливий динамічний розвиток, переважання середньої теситури, стриманість голосоведіння кожної хорової партії забезпечують зручні теситурні умови.

Серед основних прийомів хорового письма І. Гайдено в хоровій композиції «Ангели, знижайтеся» необхідно виділити: 1) принцип нашарування, 2) використання неповного хору, 3) включення хорових голосів у виконання 4) *Divisi*, 5) хорова педаль.

Образно-змістовий та емоційний стрижні поетичного тексту, особливості теситурних умов хорових партій, а також характер музичного розвитку передбачає переважання ліричних тембрових хорових голосів:

- Ліричне сопрано – голос з теплим тембром і вираженою рухливістю та легкістю.

- Ліричне мецо-сопрано – голос за кольором і тембром типовий сопрано, але з більш низьким голосом і менш проникливий і чуттєвий.

- Мецо-сопрано – голос, що відрізняється глибоким звуком, дуже насиченим за забарвленням і сильними низькими нотами.

В роботі над вірним інтонаційним мелодичним строем хору «Ангели знижайтеся» кожен співак і вся партія повинні добре знати свій нотний і літературний текст, а також зберігати при виконанні чистоту інтонування альтерованих звуків, стрибків на чисті інтервали, утримання звуку тривалий час на основі логіки інтонаційного мислення, ладогармонійного взаємозв'язку і тяжіння.

Розглянемо деякі приклади та шляхи їх інтонування: Альтерований звук фа# в 6 такті (у партії сопрано), в такті 13 (партія сопрано) сприймається як V щаблина H-dur та має інтонуватися стійко. Даний звук зустрічається і в іншому ладогармонічному сприйнятті, а саме: 1) як III щаблина D-dur (наприклад, такт 9 – партія перших альтів), який необхідно інтонувати високо; 2) як підвищена I щаблина F-dur (наприклад, такт 7 – партія других альтів), який потребує високого та загостреного інтонування.

В заключних тактах виникає складність утримання звуку тривалий час, що передбачає зниження його висоти. Співакам необхідно спиратися на високу вокальну позицію та і уявне «підняття» звуку вгору (такти 79–83).

Гармонічний стрій в хорі «Ангели знижайтеся» повинен сприяти розкриттю ладових закономірностей всього музичного розвитку. Тому співакам необ-

хідно слідкувати за стійкістю інтонування в статичних мажоро-мінорних акордах, гостротою та точністю інтонування альтерованих тонів (такт 6).

Під час виконання хорової композиції «Ангели, знижайтеся» співакам необхідно врівноважувати, зливати та узгоджувати спільне виконання за всіма виразними елементами хорового звучання – метроритму, фактурі, дикції та орфоєпії. Метроритмічний ансамбль: дана хорова композиція ставить перед співаками такі метроритмічні складнощі та завдання як утримання метроритмічної організація твору, хорова поліритмія, збереження пауз, синкопований ритм.

В даній хоровій партитурі часто спостерігаються паузні звучання, які мають бути збереженими (такти 5–8). Співакам необхідно своєчасно знімати вокальний звук, а також точно витримувати тривалість паузи. Синкопований ритм зустрічається рідко, однак його виконання має бути вірним та чітко підкресленим. Метричний наголос при співі даної ритмічної фігури слід змістити з першої частки на другу слабку (такти 20 та 64). Що до фактурного ансамблю треба зазначити акордово-гармонічний виклад хорової композиції «Ангели, знижайтеся» передбачає рельєфне звучання головної мелодійної теми та врівноваження хорових голосів, які утворюють акорд. Під час виконання даного хорового твору для передачі лірико-урочистого характеру музичного розвитку, а також літературного джерела, співакам необхідно проспівувати текст м'яко, але з більш чіпкою артикуляцією. Для досягнення цього виду ансамблю також дуже важливо зберігати правила співацької дикції – приголосні, що стоять на кінці слова або складу, приєднуються в співі до подальшого складу, тим самим створюючи умови для максимального виспівування голосних.

А-нге-ли, зни-жа-йте-ся,
 До зе-млі збли-жа-йте-ся!
 Го-спо-дьБо-гство-ри-вши ві-ки,
 Жи-ве по-руч зчо-ло-ві-ко-мста-ньте зхо-ро-
 мвсі-мсо-бо-ро-мве-се-ли-те-ся, я-ко зна-ми Бог!
 О-бі-ця-нпро-ро-ка-ми,
 О-тчи-ми на-ро-ка-ми
 Ви-рі-ши-тьв о-ста-не лі-то
 Пе-ча-тьНо-во-го за-ві-ту;
 Ду-хсво-бо-ди всі-хна-сро-ди-тьзна-ми Бог!
 Ро-сти жбла-го-да-ті-ю,
 Но-ви-йна-шХо-да-ті-ю!
 Ро-сти, та-кво-змо-же-шста-ті,
 Та-кпо-па-ли-шеу-по-ста-та,
 Я-ко зна-ми Бог! (Ушкалов, 2011: 2)
 Хорова композиція «Ангели, знижайтеся» виконується з використанням звуковедіння *legato*,

яке вимагає від співаків зв'язне виконання звуків, плавний перехід одного звуку в інший та відсутність пауз між звуками. Хорове дихання має відзначатися помірною глибиною та активністю, а видих повинен бути рівномірний, спокійний, але звук при цьому залишиться рівний. Співакам необхідно спиратися на по-фразове та ланцюгове дихання, орієнтуючись на наявність паузних звуків та протяжність музичної фрази.

Висновки. Харківська композиторська школа має давні традиції, які плідно розвиває нова генерація митців таких як І. Гайденко. Пильної уваги заслуговує тенденція звертання до відродження філософсько-художніх текстів, поетичного матеріалу таких митців й геніїв української думки та народності, як Г.С. Сковорода. Усі музично-виразні засоби, якими користується композитор націлені на створення світлого образу, сповненого свободи, простору та краси. Особливе значення має темброве рішення твору, що безперечно викликає образні асоціації.

Хоровий твір І. Гайденко відрізняється гнучкістю динамічного розвитку, яка обумовлена емоційним, інтонаційним і смисловим змістом

поетичного тексту. Відкривається твір яскравим динамічним нюансом *f*, завдяки чому композитор не тільки встановлює урочисту атмосферу, але і передає наказову інтонацію літературного джерела. Практично вся перша частина витримана в гучному нюансуванні, однак при її завершенні І. Гайденко застосовує несподіваний динамічний контраст, заснований на поступовому розвитку динаміки від *p* через *crescendo* до *f*. Таким чином, композитор, перш за все, розкриває духовний контекст тексту – від глибокого шанування через сподівання і надію до впевненості в Бозі.

В роботі над хоровою композицією «Ангели, знизайтесь» найважливішим є постійне відчуття співаками основної метричної, «пульсуючої» частки. Цей прийом дозволить виконавцям утримати метроритмічну основу твору, вірно переходити на метр $2/4$ та ясно виконувати хорову поліритмію, обумовлену різним ритмічним оформленням мелодійних ліній хорових партій.

Головна ознака цього хорового твору – це використання віршів з національного джерела, українського генія філософа Григорія Савича Сковороди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордійчук М. Музика і час. Київ : Муз. Україна, 1984. 326 с.
2. Ушкалов Л. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів. Харків : Майдан, 2011. 1400 с.
3. Стадниченко В. Іду за Сковородою : сповідь у любові до вчителя. Київ : Криниці, 2002. 176 с.

REFERENCES

1. Hordiichuk M. Muzyka I Chas. [Music and Time] Kyiv : Muzychna Ukraina, 1984, 326 p. [in Ukrainian]
2. Ushkalov L. Skovoroda Hryhorii. Complete academic collection of works. Kharkiv : Maidan, 2011, 1400 p. [in Ukrainian]
3. Stadnychenko V. Idu Za Skovorodoiu: spovid u liubovi do vchytelia [Follow Scovoroda: confession of love for the teacher]. Kyiv : Krynitsi, 2002, 176 p. [in Ukrainian].